

การศึกษาบทบาทและหลักธรรมของพระโพธิสัตว์ในชาติที่เกิดเป็นพ่อค้า

A Study of Roles and Dhamma of Bodhisattava in the Birth of Merchant

พระครูสิริธรรมวรคุณ (วินัย วณณธมโม)

พุทธศาสนดharmaบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบทบาทและความเป็นมาของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) ศึกษาหลักธรรมของพระโพธิสัตว์ในชาติที่เกิดเป็นพ่อค้า 3) ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมและวิธีการของพระโพธิสัตว์ในชาติที่เกิดเป็นพ่อค้า

ผลการวิจัยพบว่า

พระโพธิสัตว์ หมายถึงบุคคลที่บำเพ็ญบารมีหรือกระทำความดีต่าง ๆ เพื่อให้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล พระโพธิสัตว์มีเป็นจำนวนมากตามความเชื่อในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท และมหายาน พระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่างแก่ทุกคนในการทำความดี ให้ชาวพุทธเอาอย่างพระโพธิสัตว์ที่ช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่เห็นแก่ตัวเอง การกระทำแบบนี้ก็เป็นภารกิจของพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์เคยเกิดเป็นพ่อค้าเพื่อบำเพ็ญบารมีอยู่ 15 ชาติ หลักธรรมที่พบในชาติที่พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพ่อค้าคือ ความเป็นผู้มีสติปัญญาในการทำการค้า รู้ถึงหลักการทำการค้าว่า สินค้าอย่างนี้ ซื้ออย่างนี้ ขายไปเท่านี้ จักได้กำไรเท่านี้ เป็นต้นทุนเท่านี้ เป็นผู้ฉลาดที่จะซื้อจะขาย ความซื่อสัตย์สุจริตในการทำการค้า ไม่คดโกงหรือเอาเปรียบผู้อื่น ทำการค้าอย่างตรงไปตรงมา

หลักธรรมของพระโพธิสัตว์ในชาติที่เกิดเป็นพ่อค้าอันประกอบด้วย หลักปัญญา (เหตุผล) หลักความซื่อสัตย์สุจริต และหลักความไม่ประมาท หลักธรรมทั้ง 3 ประการนี้ถือเป็นหลักธรรมที่โดดเด่นในชาติที่พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพ่อค้า เป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวัน และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตทำการการค้าได้

Abstract

The objectives of this thesis were to study role and historical background of Bodhisatta in Theravada Buddhism, to study principal virtues of Bodhisatta in the birth of merchant, and to study the application of principal virtues and methods of Bodhisatta in the birth of merchant. The findings were as follows:

Bodhisattas meant the persons who practised perfection or did various good deeds to get an enlightenment and being the Buddha in the future. There were many Bodhisattas according to the belief in Theravada and Mahayana Buddhism. Bodhisattas were the splendid models to the Buddhists in cultivation of goodness i.e. helping others without selfishness. To cultivate principal virtues was the Bodhisattas' duties.

Bodhisatta used to be born a merchant for fifteen births. The principal virtues found in the birth of merchants were the knowledge of sincerely business running in terms of trading, purchasing, selling, profiting, and costing.

The principal virtues of Bodhisattas in the births of merchants consisted of the principle of intelligence (reasonableness), the principle of right conduct, and the principle of heedfulness. These principal virtues were the prominent virtues for the Bodhisattas in the births of merchants. And they could be applied to practise in life leading and in business running.

ความเป็นมาของปัญหาวิจัย

ชาตก เป็นเรื่องเล่าถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงเวียนว่ายตายเกิด เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ถือกำเนิดในชาติต่าง ๆ ได้พบปะผจญกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งดีและร้าย แต่ได้พยายามทำความดีมาโดยตลอด จนในที่สุดได้เป็นพระพุทธเจ้าในพระชาติสุดท้ายเรื่องราวชาตกต่าง ๆ ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎกขุททกนิกาย ชาตก เล่มที่ 27 และ เล่มที่ 28 มีทั้งหมด 547 เรื่อง โดยแบ่งออกเป็นนิบาตต่าง ๆ ได้ 22 นิบาต ชาตกที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก เล่มที่ 27 และเล่มที่ 28 นี้ มีปรากฏเฉพาะพระคาถาเท่านั้น ไม่มีการกล่าวถึงเหตุการณ์ หรือบุคคลต่าง ๆ อย่างชัดเจน เหมือนในชั้นอรรถกถาชาตก เช่น ข้อความใน วรรณูปถชาตกว่า “ชนทั้งหลายผู้ไม่เกียจคร้าน ขุดผาคพื้นที่ยาวไกล ได้พบน้ำในทางทรายนั่น ณ ที่ลานกลางแจ้งฉันใด มุนีผู้ประกอบด้วย ความเพียรและกำลัง เป็นผู้ไม่เกียจคร้าน พึงได้ความสงบใจฉันนั้น.” ฉะนั้น เราจึงไม่สามารถที่จะทราบได้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้เมื่อใดและมีเนื้อความสมบูรณ์อย่างไรบ้าง ส่วนเนื้อหารายละเอียดของนิทานชาตกแต่ละเรื่องนั้น ปรากฏชัดเจนอยู่ในชั้นอรรถกถา เพราะมีการกล่าวถึงเรื่องราวต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียด กล่าวคือ เริ่มตั้งแต่เรื่องราวที่เกิดขึ้นในปัจจุบันที่เรียกว่าอุปบัติเหตุ เป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงแสดงนิทานชาตกประกอบอันเป็นเรื่องในอดีตชาติของพระพุทธองค์บ้าง ของบุคคลที่เป็นต้นเหตุให้ทรงแสดงนิทานชาตกบ้าง หรือเรื่องราวของผู้ที่มีความต้องการอยากทราบประวัติในอดีตชาติของบุคคลนั้น แล้วสรุปว่ามีใครมาเกิดในสมัยพุทธองค์

ชนชั้นสังคมในชมพูทวีป (อินเดีย) ตามหลักศาสนาพราหมณ์ มีการแบ่งวรรณะไว้ 4 ประเภท (พระธรรมปิฎก, 2538 : 159) ที่กำหนดโดยชาติกำเนิด ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร แต่ละวรรณะมีหน้าที่แตกต่างกันไปอย่างชัดเจน คือ วรรณะกษัตริย์ ชนชั้นเจ้า ทำหน้าที่ปกครองประเทศหรือนักรบ วรรณะพราหมณ์ ชนชั้นเจ้าตำราเจ้าพิธี มีหน้าที่ให้การศึกษาศาสนา วรรณะแพศย์ ชนชั้นพ่อค้าและกสิกรมีหน้าที่ในการค้าขายทำการเกษตร และวรรณะศูทรชนชั้นทาสกรรมกร มีหน้าที่ทำงานด้านแรงงาน การแบ่งชั้นวรรณะในชมพูทวีปหรือประเทศอินเดียนั้น ยังยึดถือมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ แม้ว่าจะไม่เคร่งครัดเหมือนสมัยพุทธกาลก็ตาม

อาชีพค้าขายหรือการพาณิชย์เป็นหน้าที่ของกลุ่มวรรณะแพศย์ มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เช่น พระจิกขุบาลเถระ (พระพุทธโฆสาจารย์, 2541 : 5) อดีตของท่านก็เป็นพ่อค้าเกวียน ไปค้าขายต่างเมือง พบประชาชนชาวเมืองสาวัตถีพากันถือดอกไม้ธูปเทียน ไปวัดในเวลาเย็น เกิดความสงสัย สอบถามได้ความแล้ว ตามไปฟังธรรมที่วัด มีความเลื่อมใส ได้อุปสมบทและปฏิบัติธรรมจนบรรลุพระอรหันต์ในที่สุด พระมหากัปปิยะเถระก็เช่นกัน พระองค์ได้ข่าวจากพ่อค้า วาณิช จึงทราบว่า พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นแล้ว และได้ออกบวชพร้อมบริวาร จนได้บรรลุพระอรหันต์ จึงเห็นได้ว่า ในสมัยพุทธกาลมีเรื่องราวของพ่อค้าที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก

ชาตก จำนวน 547 เรื่องที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เป็น 1 ใน นวังคสัตถุศาสน์ เป็นเรื่องราวในอดีตชาติ สมัยที่พระองค์ เป็นพระโพธิสัตว์ ขณะบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ โดยยกขึ้นมาเล่าให้ข้อคิด คติธรรม ให้กำลังใจในการปฏิบัติแก่พุทธบริษัท ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อสนับสนุนให้บุคคลนั้น ๆ ได้ก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม ให้สูงขึ้น เรื่องต่าง ๆ ในชาตก พระองค์ทรงเสวยชาติเป็นทั้ง สัตว์เดรัจฉาน มนุษย์ เทวดาและพระพรหมเป็นต้น ประกอบไปด้วยคติธรรมเพื่อใช้ในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะในพระชาติที่เป็นพ่อค้า ก็มีจำนวนไม่น้อย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นควรว่า น่าจะนำเสนองานวิจัยเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ในชาติที่พระองค์เกิดเป็นพ่อค้า เพื่อจะได้ทราบถึงจำนวนชาตกทั้งหมด และบทบาทของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาตินั้น เกี่ยวข้องกับบุคคลต่าง ๆ อย่างไร และมีหลักธรรมอะไรบ้างที่สำคัญ

ถึงกับที่พระองค์ทรงยกเป็นอุทาหรณ์เป็นแสดง ให้ผู้นั้นได้สติรับฟัง คงปฏิเสธไม่ได้ว่า เรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธองค์มีจำนวนมากที่ไม่ได้ยกมาแสดง เพราะไม่มีมูลเหตุเกิดขึ้นเกี่ยวข้องกัน แต่ขาดจำนวน 547 เรื่องนี้ คงมีความสำคัญไม่น้อยจึงได้ยกมาแสดง ทำให้พุทธบริษัทได้ศึกษาและทรงไว้สืบทอดมาจวบปัจจุบันนี้

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทและความเป็นมาของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาหลักธรรมของพระโพธิสัตว์ในชาติที่เกิดเป็นพ่อค้า
3. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมและวิธีการของพระโพธิสัตว์ในชาติที่เกิดเป็นพ่อค้า

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ซึ่งใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลและการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

- 1) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) โดยรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก
- 2) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยรวบรวมข้อมูลที่เป็นนิตยสาร ฎีกา และเอกสารงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- 3) ศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูล
- 4) เรียบเรียงข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย
- 5) สถานที่ใช้ในการค้นคว้าหาข้อมูล ได้แก่ ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา วิทยาเขตสุรินทร์ และข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

สรุปผลการวิจัย

พระโพธิสัตว์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539) หมายถึงบุคคลที่บำเพ็ญบารมีหรือกระทำความดีต่าง ๆ เพื่อให้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล พระโพธิสัตว์มีเป็นจำนวนมากตามความเชื่อในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท และมหายาน แต่มีความแตกต่างกันไป พระโพธิสัตว์มีสองประเภท (ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) 73/35/44) คือ 1) อนิยตโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ที่ยังไม่ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าองค์ก่อนมาเลย เรียกว่า อนิยตโพธิสัตว์ ความหมายคือยังไม่แน่นอนว่าจะได้เป็นพระพุทธเจ้า เพราะอาจจะเลิกล้มความปรารถนาเมื่อไรก็ได้ 2) นิยตโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ที่ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าองค์ก่อนมาแล้ว เรียกว่า นิยตโพธิสัตว์ ตามความหมายคือจะได้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน เพราะถ้าถึงนิพพานต้องดำรงฐานะเป็นพระพุทธเจ้าอย่างเดียว แต่ถ้าบารมีและเวลายังไม่สมบูรณ์ แม้ว่าจะพยายามปฏิบัติอย่างยิ่งยวดบังเกิดปัญญาอย่างเยี่ยมยอด ก็ไม่สามารถถึงนิพพานก่อนได้ แม้จะทุกข์ท้อแท้ จนคิดว่าเลิกที่จะเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว แต่แล้วในที่สุดหากุศลที่เป็นอนุสัย ก็ระงับกระจายขึ้นมาให้ตั้งมั่นและบำเพ็ญบารมีกันต่อ จนกว่าบารมีและเวลาสมบูรณ์ นอกจากนี้พระโพธิสัตว์ยังแบ่งได้อีกเป็น 3 ประเภทคือ

- 1) ปัญญาธิกโพธิสัตว์ คือพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีโดยใช้ปัญญาเป็นตัวนำ ระยะเวลาการสร้างบารมีทั้งหมด 20 อสงไขยกับเศษแสนมหากัป คือตั้งความปรารถนาอยู่ในใจเป็นเวลา 7 อสงไขย หลังจากนั้นจึงออกปากกล่าววาจาต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธเจ้าเป็นเวลา 9 อสงไขย รวมเป็น 16 อสงไขย และได้รับพุทธพยากรณ์ครั้งแรก

เป็น พระนิยตโพธิสัตว์ เมื่อเหลือเวลาอีก 4 อสงไขยกับเศษแสนมหากัป เป็นการบำเพ็ญบารมีอย่างยิ่งและเข้มงวดขึ้นเรื่อย และได้รับพยากรณ์เข้ามาตลอดเมื่อได้พบกับพระพุทธเจ้าจนถึงสมัยพุทธภูมิของท่าน

2) **สัทธาธิกโพธิสัตว์** คือพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีโดยใช้ศรัทธาเป็นตัวนำ ระยะเวลาการบำเพ็ญบารมีทั้งหมด 40 อสงไขยกับเศษแสนมหากัป คือตั้งความปรารถนาอยู่ในใจเป็นเวลา 14 อสงไขย หลังจากนั้นจึงออกปากกล่าววาจาต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธเจ้าเป็นเวลา 18 อสงไขย รวมเป็น 32 อสงไขย และได้รับพุทธพยากรณ์ครั้งแรกเป็น พระนิยตโพธิสัตว์ เมื่อเหลือเวลาอีก 8 อสงไขยกับเศษแสนมหากัป เป็นการสร้างบารมีอย่างยิ่งและเข้มงวดขึ้นเรื่อย และได้รับพยากรณ์เข้ามาตลอดเมื่อได้พบกับพระพุทธเจ้า จนถึงสมัยพุทธภูมิของท่าน

3) **วิริยาธิกโพธิสัตว์** คือพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีโดยใช้วิริยะเป็นตัวนำ ระยะเวลาการบำเพ็ญบารมีทั้งหมด 80 อสงไขยกับเศษแสนมหากัป คือตั้งความปรารถนาอยู่ในใจเป็นเวลา 28 อสงไขย หลังจากนั้นจึงออกปากกล่าววาจาต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธเจ้าเป็นเวลา 36 อสงไขย รวมเป็น 64 อสงไขย และได้รับพุทธพยากรณ์ครั้งแรกเป็น พระนิยตโพธิสัตว์ เมื่อเหลือเวลาอีก 16 อสงไขยกับเศษแสนมหากัป เป็นการบำเพ็ญบารมีอย่างยิ่งและเข้มงวดขึ้นเรื่อย และได้รับพยากรณ์เข้ามาตลอดเมื่อได้พบกับพระพุทธเจ้า จนถึงสมัยพุทธภูมิของท่าน บารมีที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญนั้นเรียกว่า บารมี 10 ทศน์ หรือ 30 ทศน์ประกอบด้วย ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี ในบารมีทั้ง 10 ประการนี้ แบ่งเป็นระดับขั้นของการบำเพ็ญออกเป็น 3 ขั้นคือ 1) การบำเพ็ญบารมีระดับต้น 2) อุปบารมี การบำเพ็ญบารมีขั้นกลาง เช่นการอุทิศอวัยวะน้อยใหญ่ในร่างกายของตน เพื่อพระโพธิญาณ 3) ปรมัตถบารมี การบำเพ็ญบารมีขั้นสูง อุทิศด้วยชีวิตของตนเอง เพื่อพระโพธิญาณ

หลักธรรมของพระโพธิสัตว์ในชาติที่เกิดเป็นพ่อค้า จากการศึกษาพบว่า พระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนา เถรวาทเคยเกิดเป็นพ่อค้าอยู่ 15 ชาติ คือ เสวยพระชาติเป็นหัวหน้าพ่อค้าเกวียนผู้ฉลาดเดินทางไปค้าขายทางเดียวกันกับหัวหน้าพ่อค้าเกวียนผู้โง่เขลา ซึ่งออกเดินทางไปก่อนและถูกยักษ์หลอกจับกินจนหมดสิ้น พระโพธิสัตว์ไปที่หลังรู้ทันอุบายของยักษ์จึงพาบริวารรอดพ้นอันตรายไปค้าขายแล้วกลับมาถึงบ้านด้วยความสวัสดิ์ เสวยพระชาติเป็นหัวหน้าพ่อค้าเกวียนเดินทางไปค้าขายผ่านทางกันดารในทะเลทรายขาดน้ำกลางทะเลทราย จึงค้นหาสถานที่ที่มีน้ำ แล้วให้บริวารขุดลงไป บริวารเกิดความท้อถอยจึงพูดให้กำลังใจ จนสามารถขุดได้น้ำขึ้นมาเลี้ยงทั้งโคและคน ทำให้รอดพ้นความตายได้ เสวยพระชาติเป็นพ่อค้าเครื่องประดับไปเที่ยวเร่ขายสินค้าตามหมู่บ้าน เสวยพระชาติเป็นพ่อค้า ได้ตีเตียนลูกชายช่างไม้ผู้โง่เขลา ที่คิดจะฆ่ายุ้งแต่ใช้ขวานฟันศีรษะบิดาจนตาย เสวยพระชาติเป็นพ่อค้าเกวียน รู้ว่าต้นไม้ที่คล้ายกับมะม่วงแต่ไม่ใช่มะม่วง เป็นต้นไม้มีพิษเพราะอาศัยการสังเกต เสวยพระชาติเป็นพ่อค้าเกวียน ได้ดำหนีกำนันซึ่งร่วมมือกับพวกโจรปล้นชาวบ้านทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน เสวยพระชาติเป็นพ่อค้าเกวียน ได้ช่วยบริวารให้พ้นจากความตายที่กินผลไม้มีพิษ เสวยพระชาติเป็นกุฎุมพีค้าขายข้าวเปลือก รับฝากวานรฝึกรำของหมองูไว้ แต่เจ้าของเป็นคนอันธพาลได้เขียนตีมัน มันจึงหนีขึ้นต้นไม้ เขาพยายามอ่อนน้อมให้มันลงมาแต่ไม่เป็นผล เสวยพระชาติเป็นพ่อค้ามารู้ลักษณะม้ามืดและไม่ดี ทดลองม้าสินธพเห็นว่าเป็นม้ามืด จึงซื้อไปถวายพระราชา เสวยพระชาติเป็นหัวหน้าพ่อค้าเกวียน เดินทางไปค้าขายทางกันดาร ห้ามพวกพ่อค้าไม่ให้ขุดหาทรัพย์ในบ่อน้ำเก่าลึกเกินไป แต่พ่อค้าเหล่านั้นไม่เชื่อ จึงถูกพญานาคพันพิษใส่จนตายหมด

การประยุกต์ใช้หลักธรรมและวิธีการของพระโพธิสัตว์ในชาติที่เกิดเป็นพ่อค้า จากการศึกษาพบว่า หลักธรรมของพระโพธิสัตว์ในชาติที่เกิดเป็นพ่อค้านั้นประกอบด้วย หลักปัญญา (เหตุผล) หลักความซื่อสัตย์สุจริต และหลักความไม่ประมาท หลักธรรมทั้ง 3 ประการนี้ถือเป็นหลักธรรมที่โดดเด่นในชาติที่พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพ่อค้า

เป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวัน และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต การทำการค้าได้

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “บทบาทและหลักธรรมของพระโพธิสัตว์ในชาติที่เกิดเป็นพ่อค้า” มีข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) หลักธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาติที่เกิดเป็นพ่อค้านั้น เป็นหลักธรรมที่สูงส่งและทรงคุณค่าในสังคม สามารถสร้างให้เกิดมีขึ้นกับตนเองได้ และประยุกต์ใช้กับวิถีชีวิต ทั้งในระดับปัจเจกและส่วนรวมได้ยังปฏิบัติใช้ได้ในชีวิตประจำวัน เพราะช่วยส่งเสริมให้บุคคลผู้ปฏิบัติได้รับผลอย่างดีและเกิดความสุขภายในใจ และลดความขัดแย้งกันในสังคมได้ เพราะการสะสมบารมี ถือว่าเป็นการสร้างคุณประโยชน์ในสังคมส่วนรวมด้วย

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาวิเคราะห์หลักบารมี 30 ทศของพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาทในมิติทางสังคม เช่น การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์นั้นมีประโยชน์ต่อสังคมอย่างไร

2) ควรศึกษาวิเคราะห์การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาติที่เกิดเป็นพระราชหรือผู้นำว่ามีหลักธรรมในการบำเพ็ญบารมีอย่างไร

3) ควรศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องการสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน โดยใช้ บุคคลตัวอย่างในสังคม เป็นข้อเปรียบเทียบ ว่าใครบ้างที่เข้าข่าย บำเพ็ญสาธารณะประโยชน์เพื่อพุทธภูมิและโพธิญาณ

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

พระธรรมปิฎก. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.

พระพุทธโฆษาจารย์. ธมมปญญฎฐกา ปฐโม ภาค. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2542. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, 2539.